

ББК 63.3 (0)я 43
I - 906
УДК 94 (100) (08)

Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці: видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2007. – Випуск III. – 194 с.

Третій випуск збірника присвячений актуальним і малодослідженим проблемам всесвітньої історії й відображає погляди сучасних науковців щодо визначних подій ХХ ст. Видання розраховане на науковців, викладачів і студентів.

ББК 63.3 (0)я 43

Редколегія випуску:

Сич О. І., доктор історичних наук, професор
(науковий редактор);

Добржанський О. В., доктор історичних наук, професор;

Марусик Т. В., доктор історичних наук, професор;

Троян С. С., доктор історичних наук, професор (м.Рівне);

Фісанов В. П., доктор історичних наук, професор;

Холодницький В. Ф., кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар);

Сахновський Є. В., кандидат історичних наук, доцент;

Піддубний І. А., кандидат історичних наук, доцент.

Літературний редактор – **Луцуп О. В.**

Рецензент - **Брицький П. П.**, доктор історичних наук, професор

Друкується за ухвалою Вченої Ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Збірник наукових праць «Історична панорама» включений до переліку наукових фахових видань України зі спеціальності «Історичні науки» (Додаток до постанови президії ВАК України від 4.07.2006 р. №1 – 05/7 // Бюлетень ВАК України, № 8, 2006 р.)

Адреса редколегії: кафедра історії нового та новітнього часу, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, 58 012, тел. (0372) 52 – 27 – 39.

E-mail: hist_panorama@yahoo.com

® „Рута”, 2007.

**Поняття "субкультура" та "контркультура"
в контексті молодіжного протесту другої половини 60-х рр. XX ст.
в країнах Західної Європи та США**

Дослідження радикального протесту молоді, який мав місце в другій половині 60-х рр. XX ст. в країнах Західної Європи та США вимагає насамперед певної термінологічної чіткості. Особливо це стосується дефініцій, які виявляють досить вагомі і, водночас, надзвичайно складні, суперечливі характеристики поведінки, соціальної психології та стилю життя в цілому «молодих бунтівників». Серед визначальних для з'ясування суті названого історичного феномену понять необхідно зосередити особливу увагу на таких як «субкультура» та «контркультура». Між тим, у соціологічній та історичній літературі існують певні труднощі щодо розробки та узгодження коректних визначень «субкультура», «контркультура» та співвідношень між ними. Безумовно, обидві дефініції можуть бути розглянуті лише у єдності, враховуючи спорідненість явищ, ними позначених. Дозволимо собі простежити історію походження вказаних термінів та їх вживання у науковій літературі.

Передусім варто відмітити, що, за свідченням англійського дослідника К. Ліча, поняття «субкультура» та «контркультура» спочатку вживалися у американській кримінології: термін «субкультура» був запроваджений ще в 1955 р. відносно злочинних банд; так само, «контркультура» означала характеристику молодіжних кримінальних угруповань переважно вихідців з низів великих міст¹. Термін «субкультура» одним з перших був вжитий американським дослідником М. Гордоном і означав «підрозділ національної культури, сформований комбінацією таких соціально важливих факторів, як класова приналежність, етнічний фон, місце проживання (регіон, місто, село) та віросповідання, і який становить у даній комбінації функціонуючу єдність, що справляє поєднаний вплив на індивідуума»; тоді як поняття «контркультура» було запроваджене американським соціологом Дж. Янгером у значенні «сукупності викривлених або конфронтуючих цінностей" певної соціальної групи, що "містять, як первинний елемент, тему конфлікту з цінностями всього суспільства...»². Отож, вже тоді було сформовано притаманне для сьогоденної соціології розуміння спільного та відмінного в обох поняттях. З одного боку, обидва застосовувалися щодо соціокультурних характеристик груп чи спільнот у середині суспільства (як правило, асоціальних). З іншого, *поняття «субкультура» склалося як більш широке: фактично під нього підпадали будь-які соціальні групи, тоді як дефініція «контркультура» стосувалась лише тих спільнот, культура яких є виразно опозиційною домінуючій у суспільстві.*

Наприкінці 60-х рр. обидва поняття вийшли зі сфери житку кримінології, набувши широкого поширення у західній соціології та культурології. Особливо відчутний інтерес був прикутий до феномену контркультури з боку

© Мінаєв А., 2007

«нових лівих», представнику яких, американському соціологу Т. Розаку належить заслуга запровадження у широкий обіг власне терміну «контркультура». Останній зазначав наступне: «Здається безсумнівним, що зацікавленість нашої студентської та учнівської молоді в психології відчуження, східній містиці, психоделічних речовинах та комунітарних експериментах формують культурну сукупність радикально відмінну від цінностей та уявлень, які домінували у нашому суспільстві, принаймні з часів наукової революції XVII ст.»³.

Таким чином, у розумінні Т. Розака, а надалі й більшості «нових лівих», «контркультура» набула ототожнення з певним, принципово новим типом світогляду та свідомості, який є «революційним» щодо панівної культури. Зокрема, він вважав, що створення контркультури передбачає формування нових стосунків між людьми, формування і прийняття нових цінностей, вироблення нових соціальних норм, принципів, ідеалів, естетичних та етичних критеріїв, виховання нового типу особистості з новими формами свідомості й дії⁴. Водночас, Розак підкреслював, що контркультура повинна протистояти не лише домінуючій суспільній культурі, але й екстремістським гаслам так званої «антикультури», яку він характеризує як схильність до «маніакального нігілізму»⁵. Втім, неозброєним оком очевидна натягнутість такого штучного виділення в альтернативній культурі «революційної» та «маніакально-нігілістичної» тенденції. Принаймні, теоретично обґрунтувати це «нові ліви» виявилися неспроможні.

Оцінка контркультури як свого роду «революції у світогляді» збереглася згодом практично лише серед самих представників контркультури і майже не зустрічається у серйозних соціологічних дослідженнях. Втім, є й виключення. Так, французький соціолог Ж. Елльоль припускав можливість здійснення на основі молодіжної контркультури 60-х рр. свого роду «культурної революції» в США; передусім він бачив у контркультурі «вибухову силу кохання, свободи та справедливості..., нове втілення християнської культури...»⁶.

Широко поширеною серед західних дослідників була теза про домінування підсвідомих або неусвідомлених мотивів при створенні контркультури. Типовим в цьому плані може виступати розуміння контркультури (або «альтернативної культури», за його термінологією), сформульоване західнонімецьким соціологом Ф. Фрідманом. Останній стверджував, що формування контркультури являє собою спонтанний і безпосередній вияв світогляду певних прошарків молоді, здебільшого не виражений за допомогою понять; основний зміст контркультури полягає в тому, щоб «бути іншою», відрізнятись в усьому до дрібничок від домінуючої культури, аж до перетворення усіх елементів традиційної культури суспільства на свою протилежність⁷. Щоправда, варто відмітити, що під своїм визначенням «альтернативної культури» дослідник здебільшого схильний був розуміти лише неполітичний протест молоді, оскільки вважав, що саме там вона виражена у найбільш чистому вигляді, тоді як студентські

радикали керувались не тільки світовідчуттям, але і певними ідейними уявленнями.

Взагалі, досить важливою (особливо у західній історіографії) постає проблема співвідношення понять «контркультура» і «молодіжний радикалізм». Більшість наявних думок з цього приводу, напевно, можна об'єднати у дві групи:

1) Ототожнення поняття «контркультура» лише з неполітичним протестом молоді 60-х рр. Потрібно відзначити, що друга думка знаходила собі ширше коло прихильників. Так, крім названого вище Ф. Фрідмана, її підтримував також американський історик К. Вудворт⁸.

2) Розуміння контркультури як явища, яке об'єднувало в собі всі аспекти молодіжного руху 60-х рр. XX ст. в країнах Заходу. Досить чітко цієї позиції дотримувались американські дослідники Ховарди. Для останніх «і юний довговолосий адвокат... і той, хто вирощує собі харчування у сільській комуні, однаковою мірою входять до контркультури»; на їхню думку, контркультура не є цілісністю, а являє собою конгломерат різних, нерідко взаємовиключних позицій, цінностей та орієнтирів⁹.

Радянська історіографія так само не містила спільної думки щодо контркультури, а дослідники намагались обмежити її рамками тієї тематики, якою самі займались. Тому трактування варіювались, насамперед, в межах трьох головних концепцій: 1) бачення у контркультурі лише суто ідеологічного терміну «нових лівих», який вживається для опису явища, нібито не існуючого в об'єктивній реальності; 2) розуміння її як певного культурного феномену, зумовленого особливостями матеріального стану його носіїв; 3) тлумачення контркультури як відірваного від життя, крайньо вузького напрямку протесту дрібнобуржуазної молоді проти певних елементів панівної культури капіталістичного суспільства.

Ці, досить характерні для радянської історіографії молодіжного протесту другої половини 60-х рр., уявлення представлені, наприклад, в роботах радянських дослідників І. Хижняка, С. Іконникової, Е. Шумілової та В. Арсланова. Так, І. Хижняк розглядав феномен молодіжної контркультури як певний шар буржуазної культури поряд з елітарною, масовою й популярною, який виник у країнах Заходу у 60-х рр. XX ст. і відображав невдоволення молоді наявною соціально-економічною системою¹⁰. Таким чином, він зводив складне явище контркультури виключно до протесту, викликаного матеріальними факторами. Натомість, С. Іконникова та Е. Шумілова, відходячи, до певної міри, від вульгарного економізму в трактовці проблем молодіжної свідомості, водночас вважали контркультуру достатньо вузьким шаром молодіжної культури як такої, поряд із споживчо-орієнтованим та бунтарсько-гедоністичним¹¹. Тобто контркультура розумілась ними як один з напрямків молодіжного протесту (причому, незрозумілою залишалась відмінність між ним та бунтарсько-гедоністичним); названі дослідниці чомусь обмежували контркультуру настроями технофобії, осудом науково-технічної революції, прагненням

зупинити рух історії¹². Щодо В. Арсланова, то для нього контркультура взагалі виступала як «одна з форм охоронної буржуазної ідеології»¹³.

З цього переліку безумовно вирізняються підходи, які належать радянським дослідникам Ю. Давидову та П. Гуревичу, оскільки саме в них думки щодо дефініції «контркультура» виглядають найбільш логічними. Зокрема, Ю. Давидов, один з найглибших дослідників феномену контркультури в радянській історіографії, розрізняв широке та вузьке значення терміну: перше, як синонім молодіжної «субкультури протесту», тобто сукупності всіх форм молодіжного бунту проти «істеблішменту», притаманних для 50-60-х рр.; друге, як особливий тип свідомості, поведінки, світовідчуття і способу життя, який сформувався на рубежі 60 – 70-х рр., увібравши в себе елементи декількох поширених у молодіжному середовищі форм протесту¹⁴.

Натомість, П. Гуревич, який так само наголошував на подвійному значенні терміну «контркультура», вважав, що останній вживається, по-перше, для позначення соціально-культурних установок, які протистоять фундаментальним принципам, пануючим у конкретній культурі, і, по-друге, для ототожнення з західною молодіжною субкультурою 60-х рр.¹⁵. Дослідник також наголосив на принциповій відмінності між поняттями «субкультура» та «контркультура». Так, субкультури, на його думку, значною мірою автономні, закриті і не претендують на те, щоб замінити собою пануючу культуру. Контркультура ж, базуючись на чіткому локальному комплексі цінностей, з часом починає претендувати на універсальність; вона виходить за рамки власного культурного середовища, пропонуючи нові ціннісні і практичні установки для широких соціальних спільнот¹⁶.

Розвиваючи цю тезу далі, ми можемо припустити, що *в основі контркультури лежить певна субкультура, яка, еволюціонуючи, виийшла за межі соціальної групи, що її породила. З іншого боку, будь-яка субкультура носить в собі зародки протилежних домінуючій культурі тенденцій і уявлень, які, однак, не набули універсальності у суспільстві і виконують лише функцію самоототожнення соціальної групи-носія даної субкультури.*

Що ж стосується сучасної української соціології, то, принаймні, академічна навчальна література не надто переймається теорією суб- і контркультур. Здебільшого її автори обмежуються загальним визначенням, за яким субкультура це культура окремих спільнот, а контркультура – культура девіантних соціальних груп¹⁷. Більш чітке визначення дає О. Якуба, що характеризує молодіжні субкультури як будь-які об'єднання молоді, що мають зовнішні елементи культури (мову, символіку, традиції, норми та цінності); контркультури, на її думку, відрізняються від субкультур лише тим, що їх норми та цінності перебувають в активній чи пасивній опозиції до норм та цінностей, існуючих у суспільстві¹⁸. В цілому ж варто констатувати той факт, що в українській соціології концепція суб- та контркультур не викликала таких суперечок, як у західній чи, принаймні, радянській. Всебічне дослідження даної проблеми залишається справою соціологів та ювентологів найближчого майбутнього.

Отож, здається цілком правомірним стверджувати, що у наявній на сьогоднішній історичній та соціологічній літературі переважно немає чітко визначених меж застосування понять «субкультура» та «контркультура», які є досить розпливчастими і нерідко вживаються довільно. Безумовно, усі наведені вище розходження у тлумаченнях феномену контркультури засвідчують надзвичайну його суперечливість. Основною причиною таких розходжень є намагання різних дослідників дослідити окремі аспекти явища контркультури, особливо не задумуючись над визначенням його у цілому.

Щоб частково зняти протиріччя у наявних дефініціях, автор статті вважає найоптимальнішим об'єднати наведені вище підходи радянських дослідників П. Гуревича та Ю. Давидова і розрізнати наступні трактування терміну «контркультура»:

1) **У вузькому розумінні** це феномен неполітичного протесту, елементи якого почали формуватись ще у 50-х рр. у країнах Західної Європи і США в межах певних молодіжних субкультур, проте який у найбільш доконаному вигляді постав вже після спаду молодіжного руху на рубежі 60 – 70-х рр. XX ст. як його наслідок і отримав свій прояв насамперед в андеграундних субкультурах цього періоду.

2) **У більш широкому значенні** визначення «контркультура» практично співпадає з ознаками молодіжного протесту другої половини 60-х рр. у цілому, насамперед у тих його аспектах, що стосувалися психології, світоглядних орієнтирів та моделей поведінки активістів молодіжного руху. У такому контексті поняття контркультура може бути розширеним на всі прояви явища молодіжного протесту 60-х, оскільки рівною мірою охоплює і політичну і неполітичну його сторони.

3) **У найширшому значенні** термін «контркультура» нерідко вживається для характеристики соціокультурних особливостей певних сучасних неконформістських молодіжних субкультур, світогляд та спосіб життя яких, як правило, свої витоки бере від молодіжного протесту 60-х рр. XX ст. і є протилежним домінуючим етико-моральним установкам.

У даній статті автор вживатиме *поняття «контркультура»* у другому значенні, як *синонім молодіжного протесту 60-х рр. в усіх його проявах*, намагаючись розглядати явище в історичній динаміці. Що ж стосується дефініції «субкультура», то під нею доцільно розуміти *сукупність ознак, що характеризують світогляд, поведінку та спосіб існування в цілому конкретної соціальної групи* (у даному випадку – певної молодіжної верстви). Тому в рамках єдиної по суті молодіжної контркультури 60-х рр., безперечно існували конкретні її прояви у житті певних категорій молоді (наприклад, хіппі, йіппі, «прOVO», студентських радикалів тощо), які можна вважати субкультурами.

Виходячи з наведеного вище, найбільший інтерес для дослідника проблем молодіжного протесту другої половини 60-х рр. в країнах Західної Європи та США становить саме зміст молодіжної контркультури, яка сформувалась у вказаний період. Можна стверджувати, що найглибше значення контркультури як синоніму протесту молоді в цілому дослідив Ю.

Давидов, з висновками якого щодо джерел та етапів формування й розвитку зазначеного феномену варто здебільшого погодитись¹⁹. На підставі цих висновків можна умовно виділити наступні етапи генези молодіжної контркультури 60-х рр.:

1) Зародження під впливом бітників та хіппі так званої «культури дітей», яка виступила проти «культури батьків» під гаслом «Великої Відмови» від усіх її матеріальних та духовних здобутків.

2) Виділення в межах «культури дітей», під тиском «нових лівих», двох протилежних, але взаємопов'язаних тенденцій, які Ю. Давидов називає «містично-наркотичною» та «екстремістські-політичною» (*коректніше їх називати не політичним та суспільно-політичним протестом, причому останній втілювався як у радикальних, так і у поміркованих формах – А.М.*); на думку дослідника, сполучною ланкою між ними виступали ідеї «сексуальної революції».

3) Формування певного ідейно-світоглядного синтезу в результаті занепаду молодіжного протесту на рубежі 60 – 70-х рр., як наслідок поєднання на новій основі двох названих вище тенденцій.

Є підстави вважати, що розмежування молодіжного руху на політичний та неполітичний протест розпочалось в рамках самої контркультури вже на ранньому її етапі: бітники, яких доцільно вважати свого роду «батьками контркультури», починаючи з 1948 р., розпалися на дві категорії – «холодних» і «гарячих». Причому, якщо перші встали на шлях пасивного, позбавленого соціального значення протесту, закликали всіх до любові та шукали заспокоєння у релігії, то останні зберігали активну позицію, поєднуючи у своїх творах нотки бунтарства і відчаю²⁰. «Холодні» бітники, таким чином, дали початок контркультурі у чистому, вузькому розумінні цього слова, знайшовши своє продовження у ненасильницьких формах молодіжного опору, русі хіппі, тоді як «гарячі» надалі вплинули на формування радикальної свідомості молодіжного протесту.

Отож, цілком правомірно, аналізуючи молодіжну контркультуру 60-х рр. у її широкому розумінні, як тотожну молодіжному протесту в цілому, виділити у ній дві площини: *неполітичний протест* (який переважно втілювався у *хіппізмі*) та *суспільно-політичний протест*, що, в свою чергу, включав у себе *ліберальний, реформістський, ліво-радикальний та лівоекстремістський напрямки*. Радянська дослідниця К. М'яло цілком слушно вважала двома рівнозначно найбільшими проявами молодіжної активності у другій половині 60-х рр. «Червоний Травень» 1968 р. у Франції та музичний фестиваль у м. Вудсток в 1969 р.²¹. Додамо, що перший являв собою вищий етап у розвитку суспільно-політичного протесту молоді, тоді як другий – протесту неполітичного.

Водночас, як засвідчують всі дослідники, помилкою було б протиставляти обидві сторони контркультури, чи говорити про абсолютну ізоляваність їх одна від одної, адже вони взаємодіяли між собою, являючи на практиці єдине ціле – молодіжний рух другої половини 60-х рр. ХХ ст. в країнах Заходу. У ході такої взаємодії та взаємовпливу формувались

принципи, ідейні положення та світоглядні орієнтири, спільні для всього молодіжного радикального протесту. Цікавим фактом є також те, що на перетині двох площин молодіжної контркультури виникли своєрідні гібридні форми протесту (наприклад, субкультури американських йіппі, європейських «прово» та ін.), які у своїй діяльності досить оригінально поєднували політичні цілі з карнавальними методами їх досягнення. Для розуміння суті молодіжного протесту 60-х рр. в країнах Західної Європи та США однаковою мірою є важливим аналіз як суспільно-політичного, так і неполітичного аспектів цього феномену. Саме неполітичний протест, по-перше, фактично сформував направленість і характер руху в цілому, а, по-друге, виявився довготривалішим у часовому вимірі, оскільки і сформувався раніше, і продовжив своє існування після загального занепаду молодіжної активності у країнах Західної Європи і США.

При всій суперечності молодіжної контркультури 60-х рр. та складності її для дослідження, тим не менше, цілком правомірно виділити в ній головні елементи, визначальні для молодіжного руху названого періоду.

Молодіжний сленг. На вербальному рівні функцію самоототожнення, відокремлення «своїх» від «чужих», в молодіжній контркультурі 60-х рр. виконувала специфічна молодіжна мова, або сленг, жаргон. Варто погодитись з К. Менертом, який розглядав два види молодіжного сленгу: 1) мова, побудована на вживанні ненормативної лексики, непристойностей, що є «традиційним знаряддям відчужених осіб»; 2) своєрідний соціологічний жаргон, який являв собою суміш термінів, що використовуються в марксизмі, психоаналізі та у творах представників Франкфуртської школи²². Однак, на думку автора статті, абсолютизувати наведену Менертом типологію молодіжного сленгу недоцільно, оскільки вона є скоріше умовною, розробленою для зручнішого аналізу. Здається правомірним стверджувати, що у мовному вжитку молоді 60-х рр., незалежно від її приналежності до політичного чи неполітичного напрямків протесту, вільно поєднувались соціологічні категорії з ненормативною лексикою. Напевно, соціологічна термінологія була способом раціональної критики суспільного ладу, тоді як «нецензурщина» – засобом емоційно вираженого протесту проти норм домінуючої культури.

Заперечення морально-етичних цінностей домінуючої у суспільстві культури. Австрійський дослідник К. Лоренц порівнював ненависть представників молоді 60-х рр. до старшого покоління з «найбільш безжалюбною... ворожнечею – національною ненавистю»; при цьому молоді не просто відкидає або ігнорує традиційну поведінку, але й бере її в якості вихідного зразка, для того, щоб усе робити навпаки²³. З цієї думкою фактично погоджувався названий вище дослідник Ф. Фрідман, який відзначав внутрішню обмеженість молодіжної контркультури, оскільки її уявний «негативізм» являв собою лише формальне «перевертання» мотивів та елементів домінуючої культури²⁴. В основі такого протистояння культур знаходиться явище, загальновідоме як «конфлікт поколінь», «конфлікт батьків і дітей».

Втім, варто підкреслити, що не всі західні дослідники цілковито погоджувались з тезою про ізоляваність молодіжної контркультури чи її цілковиту ворожість домінуючій культурі. Так, австрійський соціолог Л. Розенмайер стверджував, що молодіжна культура являє собою скоріше посередника, а надалі й провідника ідей та зразків поведінки, «апробованих» молодшим поколінням, ніж «острів, ізолюваний від суспільства». У молодіжній культурі як наборі цінностей, норм та символів, що реалізуються в соціальній поведінці, завжди присутня неабияк частка індустрії моди та дозволя, створеної для молоді представниками «дорослого світу»²⁵. Однак Розенмайер також не заперечував, що принаймні зовні молодіжна контркультура всіляко намагається протиставити себе культурі домінуючій у суспільстві, отож застереження дослідника загальної картини не змінює.

Ставлення до насильства. У середині контркультури фактично від її зародження і по сьогоднішній день, незалежно від неополітичної чи суспільно-політичної направленостей, точилася боротьба між прихильниками *ненасильницької тактики* (субкультура хіппі, учасники кампанії за громадянські права негрів у США), і *насильства* як способу самовиразу індивіда (субкультури рокерів, частково бітників) та суспільних перетворень у цілому (йіппі, "прово", "везермени" та інші). Таким чином обидві тенденції, постійно конфліктуючи між собою, проходять кризів всі 60-ті рр., беруться на озброєння різними фракціями всередині молодіжного руху.

У даному контексті варто навести думку американського дослідника К. Кеністона, який був схильний абсолютизувати ідею ненасильства для формування протестної свідомості 60-х рр. Фактично дослідник розглядав цю ідею як головний мотив, саме навколо якого об'єднувались інколи протилежні за ідеологічними засадами субкультури, зазначаючи, що «основний стиль як хіппі, так і радикалів є глибоко протилежним війні, руйнуванню та експлуатації людині людиною, а також насиллю як засобам внутрішньої та зовнішньої політики»²⁶. Хоча теза Кеністона про універсальність принципу ненасильства для всіх етапів молодіжного руху 60-х може бути поставлена під сумнів, однак щодо об'єднуючої ролі даної ідеї на стадії зародження молодіжного протесту, він, безумовно, мав рацію.

Деякі дослідники, навпаки, займали протилежну Кеністону позицію, відмічаючи у молодіжному протесті насамперед схильність до насилля та руйнування. Так, консервативно налаштований американський вчений Р. Нісбет у поведінці частини студентських радикалів другої половини 60-х рр. знаходив паралелі з ексцесами нацистської молоді в Німеччині 20-х рр.: культивування лайки, образи по відношенню до викладачів та науковців, підбурювання до різноманітних форм насильства²⁷. Безумовно, такі крайні прояви молодіжного протесту також мали місце, хоча в тому, що дослідник робить наголос саме на них, напевно відіграли роль особисті емоції як свідка студентських заворушень (Нісбет у 60-х рр. працював викладачем у Берклі, одному з центрів студентського руху в США). Зі свого боку, французький соціолог А. Турен, також відмічаючи нехарактерне для попереднього етапу розвитку молодіжного руху поширення насильства як засобу боротьби за свої

вимоги, водночас підкреслював, що воно було «пов'язане з впливом негритянського руху і, як наслідок, з втручанням поліції»²⁸.

Комунаризм. Одним з центральних у контркультурі 60-х рр., як правомірно відмітила радянська дослідниця К. Мяло, був принцип співмешкання разом, общиною чи комуною. На її думку, саме з цим принципом були пов'язані всі спроби активістів молодіжного руху другої половини 60-х рр. запропонувати будь-які альтернативні форми соціального устрою²⁹. Подібну ж думку висловлював К. Кеністон³⁰. За слухним твердженням радянського дослідника Є. Балагушкіна, саме у комунаризмі проявлялися спроби реалізації як негативної (руйнівної), так і позитивної (творчої) частини програми соціального протесту молоді; створення комун було водночас і гаслом молодіжного руху другої половини 60-х рр., і найближчим практичним завданням³¹.

На масовому рівні ідею комунаризму започаткували хіппі, однак вона однаковою мірою проявлялася в організації спільного проживання як у комунах хіппі, так і в студентських кампусах. Варто погодитись з названим вище Є. Балагушкіним, який запропонував виділяти три типи молодіжних комун, залежно від цілей, змісту та форми організації спільної життєдіяльності: комуні, засновані з політичною метою, комуні, які переслідують насамперед соціально-побутові завдання (так звані «великі сім'ї»), та комуні, в яких увага зосереджувалася на проблемах психології особистості та міжособистісних стосунків³².

Рок-музика. Необхідно відзначити, що величезну роль у формуванні та збереженні молодіжної контркультури відігравав такий специфічний складовий елемент, як рок-культура. На слушну думку англійського соціолога-марксиста М. Джекса, рок-музика, яка базувалась насамперед на негритянських ритмах, захоплювала молодь своєю гучністю, нав'язливістю, а також тим, що абсолютно не сприймалась «суспільством дорослих»; таким чином вона стала повсякденним способом самовиразу молоді, невід'ємним зовнішнім атрибутом «нового покоління», його голосом³³.

Варто погодитись зі справедливою думкою вже згаданого радянського дослідника І. Хижняка, який виділяв наступні соціальні функції рок-музики у молодіжному середовищі з першої половини 50-х до приблизно 1960 р.: *функція обслуговування міжособистісних стосунків* (постійні зустрічі, спілкування молодих людей на концертах рок-зірок); *функція визначення групової приналежності* (рок музика виступає посередником, який забезпечує взаємозв'язок і певну культурну єдність своїх прихильників); *функція закріплення певних форм поведінки та збереження єдності групи* (включає створення моделей зачісок, одягу, наслідування ходи своїх кумирів та інше); *функція соціалізації почуттів* (поширення серед слухачів заздалегідь підготовлених способів переживання); *функція психічної та фізіологічної розрядки*; *функція ідентифікації з подібними до себе* (втрата індивідом своєї соціальної та особистої визначеності, отождолення з іншими на підсвідомому рівні); *ідеологічна функція* (примирення з існуючим суспільством та нав'язування позитивного ставлення до нього)³⁴.

Погоджуючись з більшістю виділених І. Хижняком функцій, потрібно водночас поставити під сумнів його тлумачення змісту останньої функції як примирення з навколишнім суспільством. Ризикнемо стверджувати, що рок-музика саме періоду 60-х рр. спонукала скоріше не до замирення з суспільством, а, навпаки, виступала як чинник, стимулюючи молодь до протесту. За словами К. Ліча, саме у популярній тоді в молодіжному середовищі музиці, а не у політичній чи релігійній літературі втілювались основні цінності молодіжної культури на початковому етапі її формування³⁵. Натомість К. Менерт розглядав роль рок-культури у розвитку молодіжного руху в історичній динаміці: зокрема, він вважав, що протягом 60-х рр. пісні протесту сприяли розвитку політичного аспекту молодіжного руху, впливаючи на нього, насамперед, за допомогою змісту текстів; однак після занепаду молодіжної активності рок-музика перетворилась на суто розважальний фактор, позбавившись свого антисуспільного потенціалу³⁶.

Вживання психоделіків. З часів так званої «психоделічної революції» (ідея Т.Лірі про використання наркотиків для здійснення «революційних» змін у психіці індивіда) застосування наркотичних речовин для «розширення свідомості» стало невід'ємним атрибутом усіх молодіжних субкультур 60-х рр. Наймасовішого поширення «наркокультура» набула у середовищі представників субкультури хіппі. Наприкінці 60-х рр. 2/3 нью-йоркських хіппі вживали марихуану, 41% - ЛСД; у Сан-Франциско 56% хіппі споживали ЛСД, 78% - марихуану; нарешті 3/4 лондонських хіппі були прихильниками марихуани, 1/3 – ЛСД³⁷.

Свого логічного завершення «наркокультура» сягнула в субкультурі «джанкі» (назва походить від «джанкі» – жаргонного слова на позначення опіуму та всіх похідних від нього наркотиків). Останні, будучи неприйнятими навіть хіппі (які, як зазначалося, вживали здебільшого «м'які наркотики» – марихуану та інші), утворили замкнені угруповання, засобами і метою існування яких були «важкі» наркотики та специфічний досвід затьмарення свідомості, який вони отримували в ході їх вживання³⁸. Збільшення доз та винайдення нових способів прийому психоделіків стали сенсом буття. Зрозуміло, що будь-який протест, навіть у неполітичних його формах, розчинявся у необхідності дістати чергову «дозу». Жалюгідне життя затятих «джанкі» описав в однойменному романі один з засновників бітницького руху У. Берроуз³⁹, багата на події та спокуси біографія якого не раз зводила його з представниками цієї субкультури.

Субкультура «джанкі» була крайнім проявом «психоделічної революції», однак сама традиція оцінювання суспільних вад кризь призму набутого «розширенням свідомості» досвіду, притаманна для всіх напрямків молодіжного протесту 60-х рр. Так, лідер йіппі (субкультура на межі хіппі та лівого радикалізму) Дж. Рубін, який наголошував на «революційності», навіть «комуністичності» вживання марихуани, стверджував, що «марихуана це сироватка правди... трава зруйнувала лівих, як рух меншин, створивши на їх місці молодіжну культуру»⁴⁰.

Серед дослідників та колишніх учасників молодіжного руху другої половини 60-х рр. нерідко висловлюється думка про тісний взаємозв'язок між рок-музикою та використанням наркотичних речовин⁴¹. Дана теза навряд чи може вважатись простим перебільшенням. Небезпідставно вважається, що ЛСД почав впливати у першу чергу на субкультуру хіппі частково через музику популярних у той час рок-груп, зокрема, так званого «кислотного року»⁴².

Один з представників хіппі С. Стоун безпосередньо пов'язує значення, яке відіграла музика 50-60-х рр. у становленні контркультури, із вживання наркотичних речовин: «Музика допомагала ... самовиражатися емоційно, духовно, політично. ... У той час як хіппі досліджували свій внутрішній світ, музика вела їх у пошуках сенсу. Від музики можна полетіти навіть без наркотиків. А з наркотиками... музика може стати релігійним досвідом»⁴³.

Сексуальна розкутість. Фактичною передумовою лібералізації сексуальних стосунків у 50 - 60-х рр. ХХ ст., на думку американського дослідника К. Ліча, стали зміни у трьох галузях: у теоретичних дослідженнях людської сексуальності (З. Фрейд, В. Райх та інші), у статевих стосунках та сексуальній поведінці як такій, а також у ставленні до цієї проблеми християнської думки⁴⁴. Масове поширення різноманітних форм контрацепції, порівняна легкість лікування за допомогою антибіотиків хвороб, які передаються статевим шляхом сприяли тому, що дошлюбна та позашлюбна сексуальна активність молодих людей стала нормою. Заперечення традиційних етико-культурних норм суспільства поширилось і на сексуальну сферу: такі форми міжстатевих взаємин як бісексуалізм, гомосексуалізм, груповий шлюб у молодіжному середовищі (особливо в умовах різних комун), втратили своє «табу». Статеві стосунки розглядалися не як засіб продовження роду, а як спосіб отримання забороненої раніше суто фізичної насолоди, а нерідко – як доповнення насолоди психічної, досягнутої за допомогою вживання наркотичних речовин.

З іншого боку, не виключено, що сексуальна розкутість до певної міри була побічним ефектом вживання «легких» наркотичних речовин, таких як марихуана, що, починаючи з 50-х рр. набула неабиякого поширення серед радикальних молодіжних субкультур. Згадуваний вище У. Берроуз, посилаючись на власний досвід, наголошував на тому, що вживання марихуани, як правило, справляло сильну збуджуючу дію на статеву функцію організму⁴⁵.

Водночас, сексуальні ексцеси та відхилення ставали невід'ємною складовою частиною притаманного для контркультури ідеї пошуку нової свідомості, нових форм сім'ї та співіснування людей тощо. Нарешті, сексуальна розкутість у представників суспільно-політичного напрямку контркультури сприймалась як частина революції, спрямованої проти лицемірства у сімейних стосунках: «Хто двічі спить із тим самим партнером, належить до істеблішменту!»⁴⁶.

В цілому ж, на нашу думку, найбільш влучною і яскравою ілюстрацією молодіжної контркультури 60-х рр. є наведений американським дослідником

Е. Семпсоном, вироблений засобами масової інформації стереотип молоді людини 60-х рр. Остання відрізнялася «довгим нечесаним волоссям, бородою, намистами, медальйонами, високими черевиками, сандаліями, зношеним одягом, любов'ю до гучної музики та поп-фестивалів, диким стилем танцю, пристрасстю до наркотиків та шаленого сексу і, зрозуміло, радикальними політичними позиціями та поведінкою, при повній відсутності дійсної відповідальності та поваги до інших»⁴⁷. І хоча сам дослідник схильний був піддавати цей стереотип сумнівам, є підстави застосувати даний опис, із певними застереженнями, до всієї контркультури. Адже саме таким чином відображалися поведінка, спосіб життя та сукупність ідейних поглядів активістів молодіжного протесту другої половини 60-х рр. ХХ ст. в країнах Західної Європи та США у свідомості пересічних спостерігачів та сучасників цього явища.

Отже, застосування таких історико-соціологічних понять як «субкультура» та «контркультура» для аналізу молодіжного протесту дає можливість виокремити низку атрибутів, визначальних як для окремих молодіжних субкультур другої половини 60-х рр., так і для контркультури в цілому (антикультури, або «субкультури протесту», за визначенням різних дослідників), яка сформувалася у зазначений період в країнах Західної Європи та США. Серед даних атрибутів, передусім, необхідно виділити масове поширення молодіжного сленгу (у тому числі з використанням ненормативної лексики), заперечення більшою або меншою мірою морально-етичних цінностей домінуючої у суспільстві культури, ставлення до насильства як способу самовиразу на індивідуальному рівні та засобу розв'язання суспільних суперечностей на рівні соціуму, комунаризм (схильність до співмешкання на засадах комуні або общини), захоплення рок-музикою, широке застосування психоделічних (наркотичних) речовин у побуті та громадській діяльності, сексуальну розкутість тощо.

Примітки:

- ¹ Leech K. Youthquake. The growth of a counter-culture through two decades. – London, 1973. – P. 7.
- ² Цит. за: Там само. – P. 116-117.
- ³ Цит. за: Там само. – P. 117.
- ⁴ Замошкин Ю.А., Мотрошилова Н.В. "Новые левые", их мысли и настроения // Вопросы философии. – 1971. - № 4. – С. 51.
- ⁵ Там само.
- ⁶ Ellul J. De la revolution aux revoltes. – Paris, 1972. – P. 233-234.
- ⁷ Fridmann F. Youth and society. – London, 1971. - P. 15.
- ⁸ Woodward C.V. What became of the 1960s? The collapse of activism // "New Republic". – Wash. – 1974. – Nov. 9. – vol. 171. - № 19. – P. 20.
- ⁹ Howard G., Howard M. Youth and counterculture // Outsiders USA. Originals essays on 24 outgroups in American society. – San Francisco. - P. 327.
- ¹⁰ Хижняк И.А. Парадоксы рок-музыки: мифы и реальность. – К.: Молодь, 1989. – С. 21, 23.

- ¹¹ Иконникова С.Н., Шумилова Э.Н. Критика буржуазных теорий "конфликта поколений" и молодежи как "нового общественного класса" // Молодежь, НТР, капитализм. – М.: Издательство МГУ, 1979. – С. 178.
- ¹² Там само. – С. 180.
- ¹³ Арсланов В. Демократическое юношество перед лицом социально-культурных противоречий капитализма // Коммунист. – 1979. - № 16. – С. 74.
- ¹⁴ Давыдов Ю.Н. Контркультура и кризис социализации молодежи // Молодежь, НТР, капитализм. – М.: Издательство МГУ, 1979. – С. 248.
- ¹⁵ Гуревич П.С. Субкультура и Контркультура (Из книги: Культурология). Дата перегляду 26 березня 2005: <http://www.countries.ru/library/terms/subcult.htm>.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ Див., напр.: Соціологія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. доктора історичних наук Городяненка В.Г. – К.: Видавничий центр "Академія", 1999. – С. 203.
- ¹⁸ Якуба О. Молодіжні рухи та їх базава типологізація // "Т": Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – Число 24. Покоління і молодіжні субкультури. – С. 128-129.
- ¹⁹ Давыдов Ю.Н. Вказ. праця. – С. 261-262.
- ²⁰ Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. Видання 2, перероб. і доп. – К.: Радянська школа, 1965. – С. 49-50.
- ²¹ Мяло К.Г. Под знаменем бунта: Очерки по истории и психологии молодежного протеста 1950 – 70-х гг. – М.: Молодая гвардия, 1985. – С. 152.
- ²² Mehnert K. Jugend im Zeit - Bruch. Woher - Wohin. - Stuttgart, 1976. – S. 270-272.
- ²³ Lorenz K. Les huit peches capitaux de notre civilisation. - Paris, 1973. – P. 109, 112.
- ²⁴ Fridmann F. Op. cit. – P. 15.
- ²⁵ Rosenmayr L. Hauptgebiete der Jugendsoziologie // Handbuch der empirischen Sozialforschung. Hrsg. von R. König.- Stuttgart, 1969. – Bd. 2. – S. 130, 147.
- ²⁶ Keniston K. Youth, Change and Violence // Rebels or revolutionaries? Student movements of the 1960's. A perceptive analysis of this turbulent period of our recent history. - New York, 1975. - P. 127.
- ²⁷ Nisbet R. Who killed the student revolution // Rebels or revolutionaries? Student movements of the 1960's. A perceptive analysis of this turbulent period of our recent history. - New York, 1975. – P. 139.
- ²⁸ Touraine A. Universite et societe aux Etats-Unis. – Paris, 1972. – P. 251.
- ²⁹ Мяло К.Г. Вказ. праця. – С. 72.
- ³⁰ Keniston K. Op. cit. – P. 125.
- ³¹ Балагушкин Е.Г. Влияние неопрейдизма и теорий сексуальной революции на нравственное сознание молодежи Запада // Молодежь, НТР, капитализм. – М.: Издательство МГУ, 1979. – С. 238.
- ³² Там само.
- ³³ Jacques M. Trends in youth culture: some aspects // Marxism today. – London. – 1973. – vol. 17. - № 9. – P. 272.
- ³⁴ Хижняк И.А. Вказ. праця. – С. 24-25.
- ³⁵ Leech K. Op. cit. – P. 8.
- ³⁶ Mehnert K. Op. cit. – S. 335.
- ³⁷ Хойбнер Т. Вызов неприкаянных: Модные волны и молодежные течения – теды, хиппи, панки, рокеры – в западном мире. / Пер. с нем. – М.: Молодая гвардия, 1990. – С. 167.
- ³⁸ Див. докл.: Мяло К.Г. – Вказ. праця. – С. 148-149.
- ³⁹ Берроуз У. Джанки: Исповедь неисправимого наркомана // Берроуз У. Джанки: Исповедь неисправимого наркомана. Письма Яхе. Гомосек: Романы: Пер. с англ. А. Керви – М.: ООО "Издательство АСТ": ЗАО НПП "Ермак", 2004. – С. 15.

⁴⁰ Rubin J. How to Be a Yippie // Rebels or revolutionaries? Student movements of the 1960's. A perceptive analysis of this turbulent period of our recent history. - New York, 1975. – P. 109, 110.

⁴¹ Див., напр.: Хойбнер Т. Вказ. праця. – С. 162-167.

⁴² Психоделическое движение. Дата перегляду 1 червня 2005:

<http://nir1.h1.ru/psymovement.htm>.

⁴³ Музыка хиппи: песни с посланием / Стоун С. Хиппи от А до Я. Секс, наркотики, музыка и влияние на общество с шестидесятых до наших дней. Дата перегляду 27 червня 2005: <http://www.hippy.ru/az/p90.htm>.

⁴⁴ Leech K. Op. cit. – P. 23.

⁴⁵ Берроуз У. Вказ. Праця. – С. 38.

⁴⁶ Цит. за: Загородка Д. Йошка Фішер // "Г": Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – Число 24. Покоління і молодіжні субкультури. – С. 47.

⁴⁷ Sampson E. The college student // Outsiders USA. Original essays on 24 outgroups in American society. – San-Francisco, 1973. – P. 548.

Андрей Минаев

**Понятия "субкультура" и "контркультура"
в контексте молодежного протеста второй половины 60-х гг. XX ст.
в странах Западной Европы и США**

В своей статье автор исследует содержание понятий "контркультура" и "субкультура" в контексте молодежного протеста второй половины 60-х гг. XX ст. в странах Западной Европы и США. Автор выделяет и анализирует такие атрибуты молодежной контркультуры 60-х гг. как специфический молодежный слэнг, отношение к насилию, "коммунаризм", влияние рок-культуры, применение наркотических ("психоделических") веществ, сексуальную раскованность и т.д.

Andriy Minaev

**The concepts "subculture" and "counterculture"
in the context of youth protest of the second half of the 60's of the XX-th century in the
countries of the Western Europe and the USA**

In his article the author investigates the contents of the concepts "counterculture" and "subculture" in a context of the youth protest of the second half of the 60's of the XX-th century in the countries of the Western Europe and the USA. The author divides and analyzes such attributes of a youth counterculture of 60-th as the specific youth slang, the attitude to violence, the "communarism", an influence of the rock-culture, an application of the drug ("psychedelic") substances, the sexual relaxedness, etc.

Надійшла до редколегії 16.10.2006